

A gyenge posztmodern

- a posztmodern megértésének számtalan feltétele és előzménye van, ezért először érdemes kitérnünk arra, hogy mit is teszünk, amikor a posztmodernről próbálunk beszélni
- első kérdés: mit jelent egyáltalán egy korszak és a társadalmi/kulturális élet mely szféráját próbáljuk korszakolni ily módon – a filozófiát, a művészetet, az ipart, a vallást, a politikát? Vagy esetleg magát az egész emberi társadalmat?
- ha regionalizálni („művészet”, „filozófia” stb.) vagy éppen univerzalizálni („egész társadalom”) tudunk is egy korszakot, még mindig kérdés, hogy milyen topográfiát kapcsolunk hozzá – nem biztos, hogy a posztmodern kor vagy szellem ugyanúgy jelentkezik Európában, mint Kambodzsában

-
- ha lokalizáljuk is a posztmodern (a II. világháború utáni európai és észak-amerikai szellemiség egy jelentős szelete), még mindig kérdés, hogy a gondolkodók/művészek stb. teljesítményeiből vagy társadalmi jelenségekből indulunk-e ki, illetve hogy miként határozzuk meg a gondolkodás/művészet stb. és az „élet” összefüggését (ki hat kire, mi hat mire?)
 - ha a posztmodern lokalizáljuk és gondolkodók/művészek stb. teljesítményeire összpontosítjuk is, még mindig problematikus, hogy relatív (vagyis viszonyra hivatkozó) korszakolással van dolgunk, ami ugyanolyan nehézségekkel szembesít, mint a *premodern*, a *posztszekuláris*, a *posztidealista* vagy a *prekritikai* kor, hiszen a relatív korok negatív természetűek: olyanok, amelyben még nem (pre-) vagy már nem (poszt-) található meg valami
 - és még ezek után is probléma marad a klasszikus kérdés, ti. hogy létezik-e *a* posztmodern, van-e egységes posztmodern, amely leírható

-
- a következők során egyszerű megoldást választok:
 1. egységesen megragadhatónak tartom a posztmodernnt, és úgy vélem, hogy bemutatathatók sajátos vonásai;
 2. ehhez néhány konkrét szerzőre támaszkodom;
 3. a mai viták egy általam különösen jelentősnek tartott résztvevőjén keresztül bírálattal illetem a posztmodern néhány elemét
 - a gyenge” kifejezéssel nem a posztmodern gondolati erejének vagy művészi termékenységének fogyatékoságára utalok, hanem saját önértelmezésének próbálok eleget tenni – miközben a különbözőség lehetőségét hangsúlyozva magam is egy jellegzetesen posztmodern kategóriát használok (az alteritást)

-
- I. véleményem szerint a posztmodern korszakolási környezetét a legjobban az az irodalomtudományi iskola vázolta fel, amely négy időszakot tart számon:
1. a klasszikus modernitás;
 2. az avantgárd (és az expresszionizmus);
 3. a késő modernitás;
 4. a posztmodern
- az új évezred fejleményeire tekintettel ez a sorrend kiegészíthető lenne egy ötödikkel, amely talán újmodernnek, neokonzervativizmusnak, neometafizikai kornak vagy posztszekularizmusnak lenne nevezhető, de mivel minden említett elnevezés mögött túlságosan nagy problémakötegek rejlenek, inkább csak magával a posztmodernnel foglalkozom

□ három terület, ahol a posztmodern szellem különösen jól megfigyelhető:

1. a szubjektum kérdése;
2. a történelem problémája;
3. a hagyományhoz fűződő viszony

-
- **1. a szubjektum kérdése:** a klasszikus modernitás észlelte a szubjektum szétforgácsolódásának veszélyét, és megpróbálta útját állni – Martin Heidegger még az „emberi” autenticitásra hivatkozott a szétfolyó jellegtelenséggel („das Man”) szemben
 - a posztmodern gondolkodók viszont fikciónak minősítik az egységes és állandó emberi ént, s örömmel üdvözlik szétesésének és teljes fragmentációjának jelenségét, sőt eleve tagadják, hogy létezne szubjektivitás
 - Michel Foucault: a szubjektum jellegzetesen újkori fikció, a szubjektum mítosz, nincsenek szubjektumok, csak nyelvileg létesülő diskurzusok léteznek; Nietzsche, a posztmodern prófétája: a szubjektum halálának bejelentése; Foucault, a posztmodern atyja: a szubjektum halálának ünneplése

-
- **2. a történelem:** a klasszikus modernitás még szomorúan vette tudomásul a történelemnek értelmet adni próbáló idealista törekvések kudarcát: Karl Löwith még rezignálttá vált attól, hogy egy sor történelemfilozófia- és teológia kudarcát kellett megállapítania
 - a posztmodern történelemszemlélet már örömmel és lázas munkára ösztönző tényként állapítja meg, hogy a történelemnek nincs értelme, és nem is létezik egységes, összefüggő, leírható és értelmezhető történelmi folyamat (Jean-François Lyotard: nincsen már nagy elbeszélés, csak kis történetek)

-
- Hayden White: a történetírás eleve fikcionális tevékenység, amelyet végezve tetszőleges retorikai és diszkurzív eljárásokkal kapcsolhatók össze a történelmi tények (létezik komikus, ironikus stb. történetírás)
 - Michel Foucault: a korábban jelentéktelennek és periférikusnak tekintett történelmi alakok (bolondok, boszorkányok) történetének megírása: a marginalitás centralizálása

-
- **3. a hagyományhoz fűződő viszony:** az európai hagyományok összetorlódása figyelhető meg a posztmodern szerzőknél: a hagyományrétegek, a korok, a problémák, az érvelési alakzatok, a művészi eljárások óriási tömegét dolgozzák fel, ízekre szedik a hagyományokat, majd egyedi (gyakran elrejtteni próbált) logika („diszkurzív eljárás”) segítségével illesztik össze a töredékeket (lásd például Derrida írásait)
 - a különböző hagyományok teljesen egyidejűek egymással: egy-egy mondaton belül a legkülönbözőbb nyelvi elemek és gondolati alakzatok adhatnak találkát egymásnak, a problémavilágok és gondolati rendszerek szabadon mozgathatók, egymásra csúsztathatók, összefonhatók és egybeépíthetők (lásd például Eszterházy Péter prózáját)

-
- a hagyományok összetorlódása nyomán előtérbe kerül a nyelv és a nyelviség problémája, a nyelv maga válik témává, a nyelviség önmagában érdekes, de nem úgy, mint a klasszikus modernitásban (például a nyelv eredetét vizsgáló Herdernél vagy Humboltnál), hanem az önreflexivitás síkján: nem az a kérdés, hogy mit mondunk, hanem az, hogy hogyan mondjuk
 - a hagyományok sokféleségének megmozgatásával függ össze, hogy a posztmodernben véget ér a klasszikus modernitás valláskritikája: a vallási hagyomány teljesen egyenrangú a többi (művészi, gazdasági, szexuális, technikai stb.) hagyománnyal, más szempontból: a vallási problematika teljesen természetes tényezőként tér vissza a gondolkodásba (kiváló példa erre Gianni Vattimo)

-
- ez azonban nem ad alapot az apológiához: a vallási konnotációk használatával a posztmodern valójában mélyebben bírálja a vallást, mint a klasszikus valláskritika; bárhogy is legyen: a posztmodern természetesen nem értelmezhető egyoldalúan vallási összefüggésben, bár részben posztmodernnek számító (például Lévinas) és igazán posztmodern (például Vattimo) gondolkodók érthetetlenek a vallási (Lévinas: zsidó; Vattimo: katolikus) dimenzió nélkül

-
- a hagyományok és a diskurzusok nagy számával és decentralizálásával függ össze, hogy a posztmodern önértéket tulajdonít a pluralitásnak, az értelmezési szempontok sokféleségének, s hatalmi, totalitárius igényeket feltételez minden olyan megközelítésről, amely nézete szerint „monarchikus”, „egyeduralkodói” igényekkel lép fel (monoteizmus, monomitoszok, monokauzalitás stb.) – a posztmodern rejtett totalitarizmust (elnyomó erőszakot) feltételez az egyetemesség minden formájában (például a klasszikus metafizikában)

-
- az egységességre és egyetemességre hivatkozó szemléletmódok elutasítása miatt a posztmodern síkján lényegében idejétmúlnak számít az objektivitás (a tárgyiasság, a tárgyi, objektív megismerés, az örök igazságok stb.); ami korábban objektíve helyesnek tűnt (klasszikus metafizika) vagy szubjektíve megalapozható volt (német idealizmus), az most „erős” hatalmi igényűnek mutatkozik, s helyette a „gyenge” gondolkodás kívánatos: gyenge, mert tudatában van a gondolkodás esetlegességének és annak, hogy objektív igazság nincs, csak értelmezések sokfélesége (Vattimo)

-
- **röviden összefoglalva:** a posztmodern leírására a következő kategóriákat tartom alkalmasnak:
 1. fragmentáció (a korábban egésznek vélt összefüggések felbontása);
 2. konstrukció (a fragmentumok sajátos diskurzussal való egybefűzése);
 3. önértékű pluralitás (a műfaji sokféleségtől a politeizmus rehabilitációjáig);
 4. önreflexivitás (a szubsztancia, a lényeg lecserélése a beszédmód problémájára);
 5. alteritás (a pluralitás velejárója)

-
- II.** Mindezek után Johann Baptist Metz, az új politikai teológia atyja nyomán kritikai szempontokat próbálok megemlíteni a posztmodernnel kapcsolatban
- Metz – bármily régimódinak tűnjék is – főként a megismerés és az erkölcs nézőpontjából fogalmaz meg negatív észrevételeket: nézete szerint a posztmodern pluralitásnak többnyire felmentési funkciója van: a szubjektum szétforgácsolásával, fragmentálásával és kioltásával valójában a szubjektum felelősségének és erkölcsiségének kioltása zajlik („antropodicea”):
 - „ahogyan a felvilágosodás korában bizonyos típusú »teodicea« azzal próbálta felmenteni Istent az emberi szenvedéstörténet képviselte vád alól, hogy egészen egyszerűen tagadta Isten létezését, úgy az antropodicea felmentési mechanizmusa legvégül azt eredményezi, hogy teljesen eltűnik a színről az ember, aki a szenvedéstörténettel kapcsolatban felelősséget viselő szubjektum lehetne” (Metz)

-
- az idézetben szereplő „szenvedéstörténet” kifejezés azt a metzi programot foglalja össze, mely szerint igenis beszélhetünk egységes történelemről: a történelem nem más, mint az emberiség szenvedéstörténete; ezzel nem szükséges egyetértenünk, de ma már hallatlanul „modernkorinak” (vagyis teljesen idejétmúltnak) számít minden egységes történelemfelfogás, s ezért Metz ajánlata figyelemre méltó, ha nem akarunk szétszóródni a fragmentált történetek között
 - a kis történetek és a lekicsinyített összefüggések iránti érdeklődés magával hozza a mítoszok újraéledését, hiszen a mítoszok lényegében történetek; miután a nagy monomítosz (a felvilágosodás fejlődésmítosza) elbukott, a mítoszok pluralitása tetszés szerint belakható életvilágokat kínál az ember számára

-
- a kis történetek iránti rokonszenvek erkölcsi következményei is vannak, kialakul az, amit Metz „kis erkölcsnek” nevez: „a *kis erkölcs* lekicsinyített és könnyen váltogatható mértékekkel operál; lemond a túlságosan hosszú távú, akár az egész élet során fenntartott lojalitásokról, minden kockázat ellenére fenntartja az önmegvalósítás szabadságát, az elköteleződés minden formájánál ragaszkodik a változtatás jogához, egészen általánosan szólva: olyan erkölcs, amely individuális síkra helyezi az összes konfliktust, közömbös az átfogó konszenzusok iránt, és minden univerzalista fogalmat gyanús szemmel néz. Az európai szellem ma már szemlátomást *kicsiben* szereti.”

-
-
- mindennek bizonyos „másodlagos éretlenség” a következménye: ahogyan a klasszikus modernitás, főként a felvilágosodás a gondolkodástól mentes éretlenség ellen vette fel a harcot, a szétforgácsolódott és önreflexivitással önmagukra záruló posztmodern diskurzusformák visszavetik az embert oda, ahonnan a klasszikus modernség ki akarta emelni,

-
- ráadásul a másodlagos éretlenséget sokkalta nehezebb levetkőzni, mint azt az elsődleges éretlenséget, amely ellen a felvilágosodás felemelte a szavát, egészen egyszerűen azért, mert a másodlagos éretlenség állapotában létező ember mintha egyáltalán nem is szenvedne saját magának okozott éretlensége miatt: „A katasztrófát elsősorban nem is maga a katasztrófa jelenti, hanem az, hogy már nem tudjuk katasztrófának látni, és fokozatosan saját pusztulásunk szemlélői leszünk.”